

AMIR TEMUR DIPLOMATIYASI.**Qodirov Abrorbek Alisher o'gli***Andijon Davlat Pedagogika Instituti 2-bosqich talabasi**Tel: (+998 97)-165-03-23; E-mail: abrorqodirov003@gmail.com*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Amir Temur diplomatiyasining o'ziga xos xususiyatlari va bugungi kundagi ahamiyati haqida yozilgan bo'lib, unda Amir Temur siyosati chet davlatlar bilan olib borilgan aloqalar haqida yozib borilgan.*

Kalit so'zlar: *diplomatiya, Eron, Ozarbayjon, savdo, elchilik, elchilik, Boyazid Yildirim*

Аннотация: *В этой статье дипломатия Амира Темура уникальна. написано о его особенностях и значении сегодня, в котором Амир Политика Тимура заключалась в отношениях с зарубежными странами.*

Ключевые слова: *дипломатия, Иран, Азербайджан, торговля, посольство, посольство, Баязид Йылдырым.*

Abstract: *In this article, Amir Temur's diplomacy is unique written about its features and importance today, in which Amir Timur's policy has been written about relations with foreign countries.*

Key words: *diplomacy, Iran, Azerbaijan, trade, embassy, embassy, Bayazid Yildirim*

“Amir Temur bobomiz va temuriylar saltanatini oladigan bo'lsak, ushbu sulola hukmronlik qilgan yillarda o'lkamizda diplomatik munosabatlar naqadar yuksak darajaga ko'tarilganligiga guvoh bo'lamiz. Sohibqiron bobomizning Fransiya, Angliya, Ispaniya, Vizantiya, Misr, Xitoy, Hindiston, Usmoniyalar imperiyasi kabi ko'plab davlatlarning hukmdorlari bilan olib borgan diplomatik aloqalari va yozishmalari buni yaqqol tasdiqlaydi. Amir Temur saroyiga dunyoning turli mamlakatlardan, jumladan, yevropa davlatlaridan o'nlab elchilar kelgani tarixdan yaxshi ma'lum. O'sha davr manbalarida 1389-1398-yillar oralig'ida, ya'ni salkam o'n yil ichida Amir Temur nomidan Xitoyga 9 marta elchilar borgan qayd etiladi. Ayni vaqtda Amir Temur va temuriylar saltanati nomidan Yevropa va Osiyo mamlakatlariga vakil bo'lib borgan, asli shahrisabzlik Muhammad Keshiy, shuningdek, Mavlono Hofiz, G'iyosiddin Naqqosh, Abdurazzoq Samarqandiy kabi elchilarning nomlari tarix sahifalarida saqlanib qolgan”¹. Amir Temur davlatining tashqi siyosati, uning xorijiy mamlakatlar bilan olib borgan diplomatik munosabatlari tarixchiligimizda hali jiddiy qo'l urilmagan sohalardan birini tashkil etadi. To'g'ri, chet ellarda bu borada ancha-muncha ishlar e'lon qilingan. Masalan, fors tilida 1928 yilda Bombayda, 1963 yilda Tehronda chop etilgan Eronga oid hujjatlar va maktublar majmualarida Temur davriga tegishli juda ko'plab yozishmalar o'z aksini topgan. Amir Temur davriga taalluqli diplomatik hujjatlar Turkiyada bosilgan qator tarixiy asarlar sahifalaridan ham o'rin olgan. Shunga qaramasdan, Ibn Arabshoh, Nizomiddin Shomiy, Sharafiddin Ali Yazdiy, Hofizi Abro', O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining Abu Rayhon Beruniy

nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida saqlanayotgan“ Maktuboti Temuriya” majmuasi kabi Amir Temur faoliyati haqidagi asosiy manbalarda o'z aksini topgan diplomatik hujjatlar hali hanuz jiddiy ilmiy izlanishlar manbayiga aylanmay turibdi. O'zbekiston tarixchilaridan I.I. Umnyakovning Amir Temurning Yevropa davlatlari bilan yozishmalariga ' A.A. Hasanovning O'rta Osiyo va Misr diplomatik aloqalariga bag'ishlangan maqolalari, A. O'rinboyev va O. Bo'riyevlarning Abdurazzoq Samarqandiy va G'iyosiddin Naqqoshning diplomatik faoliyatlari haqidagi asarlari, ilmiy-izoqli tarjimalari, X. Ismatullayevning matbuot sahifalarida e'lon qilgan maqolalari, L. Keren, A. Saidovning “Amir Temur va Fransiya” mavzuidagi risolasi ana shu muhim muammoning ba'zi jihatlarini yoritishga qaratilgan dastlabki qadamlar sifatida baholanishi mumkin.

Amir Temur davlatining tashqi aloqalarini o'rganishda Ovrupoda e'lon qilingan qator asarlar alohida ahamiyat kasb etadi. Ular ichida Kastiliya elchisi Rui Gonsales de Klavixoning “Temurbek saroyiga sayohat kundaligi” juda mashhur bo'lib, u bir necha bor ispan, ingliz, fransuz va rus tillarida, sharqta esa fors tilida ham nashr etilgan. Unga “O'rta asr sharqining qomusiy sajiyadagi asari” degan yuksak baho berilgan.

Haqiqatan ham Kpavixo esdaliklarida Amir Temur davlatida ro'y bergan ko'pchilik voqealar, mavjud urf-odatlar, iqtisodiy-siyosiy ahvolga doir xilma-xil hodisalar tilga olinganki, bunday xabarlarni boshqa manbalarda uchratish qiyin. Ayniqsa, uning Amir Temur huzuriga yo'naltirilgan elchilar, ularni qabul qilish tartib-qoidalari, imperiya hududida ular uchun yaratilgan qulayliklar haqidagi batafsil ma'lumotlari Sohibqiron tuzgan daalatning tashqi aloqalari, uning turli mamlakatlar bilan olib borgan diplomatik munosabatlari haqida qimmatli ma'lumot sifatida g'oyat katga e'tiborga molikdir.

Xuddi shu Parijda professor Lyus'en Keren tarjimasida “Samarqandga yo'l” sarlavhasi bilan chiqarilgan fransuzcha nashri alohida ahamiyat kasb etadi. Unda tarjimon va tadqiqotchi Klavixo kundaliklariga oid barcha ma'lumotlarni bir joyga to'plash bilan cheyuyunmasdan o'sha davrda Yevropa qirollarining Amir Temur imperiyasi bilan alib borgan yozishmalarini ham ilova qilgan. Shuningdek, Amir Temurning O'rta Yer dengizi sharqiy sohillaridagi mamdakatdarni zabt etish uchun uyushtirgan yurishlarini o'z ko'zi bilan ko'rgan, ularni bevosita kuzatish imkoniga ega bo'lgan yevropalik mualliflar tomonidan yozib qoldirilgan yana bir necha asarlar ham borki, ularning har biri o'z navbatida o'sha paytda Amir Temurning bu mamlakatlar, ayrim hollarda G'arbiy Yevropa davlatlariga nisbatan yurgizgan siyosatini aniqlashda mutaxassislar uchun yangi ma'lumotlar berishi mumkin.

Italiyalik tojir Beltramus de Mignanellining “Temurlang hayoti yeki Damashq xarobasi” asari ana shunday manbalar qatoriga kiradi. Muallif Amir Temur Damashqni ishg'ol etganida o'sha yerda bo'lgan, keyinchalik Angora (Anqara) jangini (1402 yil iyul), Smirnaning ishg'ol etilishini kuzatgan va o'rgangan. Bu asar Yazdiy “Zafarnoma”-sidan 8 yil oldin, ya'ni 1416 yilda yozilgan. Uni lotin tilidan amerikalik olim Fishel 1956 yilda sal qisqartirgan holda izohlar bilan ingliz tilida nashr etgan. Ma'lumki, o'zbek olimi Ibrohim M o'minov “Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli”

asarida Sohibqiron faoliyatini ikki bosqichga — Turonzaminda mustaqil davlat tuzish va xorijiy mamlakatlarni fath etishga yo'naltirilgan davrlarga bo'lib o'rganishni tavsiya etgan edi¹. Nazarimizda, Sohibqiron davlatining tashqi siyosatini tahlil etishda ham ana shu mezondan kelib chiqish ma'qul ko'rinadi. Chunki, tarixda tarkib topgan har qanday davlatning tashqi siyosati va uning xorijiy munosabatlari uning ichki siyosatining bevosita davomi sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, Amir Temur davlati diplomatik aloqalari ham u yuritgan umumiy siyosatning ajralmas va uzviy bir qismi sifatida maydonga chiqqan hamda amalga oshirilib kelingan. Amir Temur faoliyatining 1370 yilgacha bo'lgan davri, asosan, Movarounnahrni 150 yildan ortiqroq davom etgan mo'g'ullar zulmidan ozod qilish, bu yo'lda uchragan barcha to'siqlarni yengib o'tish va Turon zaminda mustaqillik bayrog'ini barqaror etish bilan belgilanadi. Bu vaqt ichida Sohibqiron ana shu asosiy maqsadni ro'yobga chiqarish bilan bog'liq tadbirlarni amalga oshirdi. U juda katta aql-zakovat va ziyraklik bilan barcha og'ir vaziyatlardan chiqa bildi Manbalarda bayon qilingan voqealar tafsilotlari shuni ko'rsatadiki, bu yerda Amir Temur mavjud kuchlar nisbatini va hodisalar rivojini hamma vaqt yanglishmay to'g'ri baholay oldi va shunga ko'ra ish ko'rdi.

U Turkiston taxtini qo'lga kiritganda ham o'sha davr siyosiy hayotida qattiq ildiz otgan udumlarni hisobga olgan holda ish ko'rdi: yuzaki bo'lsa-da, chingiziylar sulolasidan xon ko'tarib, o'zi amir-lashkarboshi unvoni bilan kifoyalandi, ammo, shu bilan bir qatorda, chingiziy malikaga uylanib "ko'ragon - xon kuyovi" unvoniga muyassar bo'ldi. U ana shu tarzda amalga oshirgan oqilona tadbirlar natijasida Movarounnahrda barcha qabila boshliqlari, o'troq nohiyalardagi aholi uning atrofiga mahkam jiplashdi.

Tez orada Movarounnahrda markazlashgan kuchli mustaqil davlatga asos solindi. Ammo, o'rta asrlar sharoitida qaytadan o'z mustaqilligiga erishgan Movarounnahrdek boy va serfayz o'lkani chingiziylar imperiyasining parchalanishi hamda yemirilishi natijasida atrofda avj olgan siyosiy parokandalik va jangu jadallar sharoitida qo'l qovushtirib o'tirib saqlab qolib bo'lmasdi. Oltin O'rda hali Xorazm vohasidan umid uzmagani, jeta mo'g'ullari bu joylarga o'z ochko'z nigohlarini tikib turar, janubiy sarhadlardagi siyosiy parchalanish esa Turkistonga har qanday kuchlarning ular orqali yopirilib kirishi uchun qulay vaziyat yaratar edi.

Ana shunday bir sharoitda Amir Temur faoliyatining ikkinchi davri - uning Turkistondan tashqarida bo'lgan xorijiy mamlakatlardagi faoliyati boshlanadi. Bu davrdagi Amir Temur siyosati va diplomatiyasi oldida endi yangi, son-sanoqsiz muammolar paydo bo'ladi. Ular, tabiiyki, O'rta Osiyoni yagona davlatga birlashtirishdagi vazifalardan tubdan farq qiladi, albatta. Ammo bu davrda ham, ya'ni 27 mamlakatni o'z ichiga olgan buyuk imperiyani barpo etishda sodir bo'lgan barcha hodisalarda ham Amir Temurning zukko davlat siyosati va diplomatiyasi o'z aksini topib boradi.

Amir Temurning bu davrda Movarounnahrda tashqaridagi mamlakatlar hukmdorlari bilan olib borgan diplomatik muloqotlari shuni ko'rsatadiki, uning jahongirlik siyosatidagi barcha masalalar asosan islom dini nuqtayi nazariga

asoslangan holda hal etishga qaratilgan. To'g'ri, ko'pchilik hollarda Sohibqironning harbiy yurishlari islom mamlakatlariga nisbatan amalga oshirilgan. Gap shundaki, bunday hollarda musulmon hukmdorining hech qanday asos bo'lmagan birsharoitda boshqa musulmon davlatiga tajovuz qilishiga fatvo yo'q. Ammo mo'g'ullar hukmronligi yillarida ko'pgina musulmon sarhadlarida islom dinining oldingi mavqei susayib qolgan, chunki majusiy mo'g'ul hukmdorlar o'z manfaatlari yo'lida islom qonun-qoidalari bilan mutlaqo hisoblashmas edilar. Amir Temur davlat tepasiga kelgan vaqtda bu boradagi ahvol islom dini foydasiga o'zgara boshlagan bo'lsada, hali ko'p nohiyalarda majusiylarning g'oyaviy hayotdagi salbiy ta'siridan bo'lgan norozilik bosilmagan edi.

Sohibqiron bu ahvoldan o'ziga tobe kuchlarni maqsad sari safarbar etishda va boshqa mamlakatlarga nisbatan uyushtirilgan harbiy yurishlarni oqlash uchun g'oyat oqillik bilan foydalanadi. U olib borgan barcha jangu jadallar islom dinining g'oyat ezilishiga yo'l qo'ymaslik, uning susayishiga o'z xatti-harakati bilan sababchi bo'lgan hukmdorlarni jazolash shiori ostida amalga oshirila boshlanadi. Shu tarzda Amir Temur islomni g'oyaviy bayroq sifatida o'zining boshqa mamlakatlar va xalqlar bilan bo'lgan munosabatlarida hamisha bedaxl saqlashga, uni bosh masala tarzida har vaqt diqqat markazida tutishga qattiq e'tibor berib keldi. U, masalan, turk sultoni Boyazid Yildirim bilan olib borgan yozishmalarida doimo uning g'ayridinlarga qarshi olib borgan kurashiga xayrixohlik bildirishni unutmagan, bu boradagi o'z nuqtayi nazarini imkoni boricha kengroq tarqatishga harakat qilgan.

Bu asarni Amir Temur yozgan yoki Sohibqiron aytib turib yozdirgan, degan tushuncha bilan bir qatorda, u birinchi da'fa XVII asrda fors tilida bitilgan va XV asrga taalluqli emas, degan tushuncha ham mavjud. Hozirga qadar bu masalada bir fikrga kelinmagan. Ammo shuni ta'kidlash joizki, ko'pchilik temurshunoslarning mulohazalariga ko'ra, unda Amir Temur davri, uning davlatchilik siyosatining asosiy qirralari aniq tasvirlangan. Bu yerda biz Sohibqiron diplomatiyasi haqida fikr yuritar ekanmiz, uning ushbu kitobda bu sohaga taalluqli siyosati va yo'l-yo'rig'i aks ettirilgan qator nuqtalarga tayanishni lozim topdik, qattiq e'tirotda bildirgan Amir Temur turk sultonidan uni darhol o'z egalariga qaytarib berishni talab qilar ekan, bu masala yuzasidan unga yo'llagan maktubida, jumladan, quyidagilarni ta'kidlagan edi:

“Uni (Kemax qal'asini) bizning gumashtalarimizga topshirasan, qolgan Rum mamlakati senga musallamligicha qolgay, agar u hududda (islom) diniga muxolif bo'lganlarga qarshi g'azot marosimini barpo qilsang, har nimaiki iltimos qilsang, qudratimiz yetganча madad va yordamimizni darig' tutmaymiz, biz ham g'azot savobida senga sherik bo'lgaymiz”. Shundan sal oldin Qoraboqqa Amir Temur huzuriga kelgan turk elchilariga (taxminan 1402 yil mart oyining boshlarida) Sohibqiron shunday so'zlarni aytadi: “Men tabiatan u tomonga yuzlanish va u mamlakatga lashkar surishni xoqlamayman.

(Amir Boyazid) doimo faranglarga qarshi g'azot qilayotganligi sababli men faranglar quvvatlanib, ahpi islomning kuchsizlanishini istamayman”. Amir Temur Yevropa davlatlariga yuborgan elchilariga qirollar bilan olib boriladigan muzokaralar

uchun keng huquqlar bergani holda, ularga diniy masalalar yuzasidan fikrlashishni mutlaqo man etgan. Masalan, Amir Temurning 1402 yilda Farangiston qiroli Karl VI yo'llagan maktubida shunday satrlarni o'qiyimiz: " Buyuk hukmdorlar va do'stlar o'rtasidagi ulug' ishlar haqida bir-birlarini ogoh etish odatiga buysunib, mazkur arxiyepiskop Janni siz janoblarining huzuriga jo'natdik, toki ul kishi bizning mamlakatimiz va hozirgi ahvolimiz, shuning birla, so'nggi paytlarda bu o'lkalarda sizning g'animlaringizga nisbatan sodir bo'lgan voqealar to'g'risida sizni xabardor etsinlar, batafsil so'zlab bersinlar.

Tag'in ul zot sizlar bilan bo'lgan do'stligimiz va ittifoqimiz, siz va sizning odamlaringizga hurmat-e'tiborimiz hamda birodarligimiz ravnaqi yo'lida shu kunlarda bajarilayotgan ko'pgina foydali tadbirlar haqida ham hikoya qilg'aylar. U zotni ham sizning, ham bizning odamimiz tariqasida tavsiya etmokdamiz; ul kishini diniy masalalardan tashkari boshqa barcha masalalarda ishonchli vakil deb tinglag'aysiz"1. Ushbu maktubdagi ostiga chizilgan so'nggi jumla bilan Amir Temur o'zining musulmon imperiyasi hukmdori sifatida diniy masalalar yuzasidan muzokaralar olib boorish niyati yo'qligini bildirish bilan bir qatorda, nasroniy e'tiqodga oid o'z xizmatkorining (elchisining) bu sohada umuman hech qanday haq-huquqqa ega emasligini ham alohida qayd etgan. Ayrim tadqiqotchilarning, masalan, I.I. Umnyakovning "bu narsa Amir Temur va uning a'yonlarining fikri bo'lmasdan, arxiyepiskopning o'zi tomonidan maktubga qo'shilgan", degan fikrini sira quvvatlab bo'lmaydi. Chunki elchi sifatida yuborilgan monax Jan bunday erkinlikka yo'l qo'yishi aql bovar qilmaydigan bir holdir. Amir Temurning islom dini himoyachisi sifatida yurgizgan ichki va tashqi siyosatining ifodasi tarzida bu jumla ataylab ana shu maktubning boshdanoq o'rin olganligiga shubha bo'lishi mumkin emas. Amir Temurga bo'ysunishni istamagan va undan qochib Boyazid Yildirim saroyida panoh topgan turkman sardori Qora Yusuf masalasida ham islom dini nuqqai nazaridan yondashilgan.

Aslida bundan Amir Temur o'z siyosiy va harbiy maqsadlarini amalga oshirish uchun g'oyat zukkolik bilan foydalangan. Natyukada Qora Yusuf masalasi uning bilan turk sultoni o'rtasidagi eng chigal muammolardan biri darajasiga ko'tariladi, chunki Sohibqiron ning bu boradagi talabini Boyazid bajarishdan bosh tortadi. Amir Temur Boyazidga yo'llagan qator maktublarida Qora Yusufni o'z yurtida musulmon qonun-qoidalarini oyog' osti qilganlikda, qaroqchilik yo'liga o'tib, Makkaga borayotgan hojilar karvon larini talatanlikda ayblaydi va bunday shaxsning, Qur'on oyatlarida ko'rsatilganidek, og'ir jazoga mustahiq etilishi lozimligini ta'kidlashi "Qora Yusuf yo'lto'sarlardan bo'lganligi va necha martalar hojilarni g'orat qilganligi, islom mamlakatlarida talon-toroj qilib fitna qo'zg'otganligi uchun, deb yozgan edi Sohibqiron bu haqda Boyazidga yuborgan o'z maktublaridan birida, - umumxalq huzurida dorga osilishi kerak, toki o'zga mufsidarga ibrat bo'lgay".

Bu yerda ana shunday "dini islomni g'orat qilgan" bir kimsani o'z panohila saqpagan hukm- dorning ham shu gunohga sherik bo'lishi, islom qonun-qoidalariga xilof yo'l gutayotganligiga ham sha'ma qilib o'tiladi2. Amir Temurning Misr mamluklari bilan olib borgan diplomatik yozishmalarida xuddi shu diniy masalalarni hisobga olgan

qo'shinidan qo'rqib, birdan sharqqa chekinishga majbur bo'ldi", deb izohlaydilar. Aslida Amir Temur, yuqorida ta'kidlanganidek, bu vaqtda Misrga qarshi muhoraba maydoniga chiqmoqchi emas edi. To'qnashuv uchun yetarli va asosli sabab bor edi, ammo qulay fursat va sharoit yo'q edi. Shuning uchun ham u mamluklar bilan bo'ladigan jangni orqaga tashlab, Hindiston safariga o'tlanadi. U Hindiston yurishidan qaytgach, mamluklar hukmronligidagi sarhadlarga o'zi uchun qulay bo'lgan yangi vaziyatda yurish boshlaydi, tez orada yirik shaharlardan Halab va Damashqni qo'lga kiritadi.

Misr sultoni Faraj tor-mor qilinish, bu joylarni o'z holiga tashlab Qohiraga qochadi. Yuqorida ta'kidlanganidek, Misr mamluklariga qarshi urush Pirmuhammadga barcha beklar imzo chekkan "Ittifoqnoma "ni zudlik bilan Qandahorga yetkazishdek g'oyat muhim va o'ta maxfiy yumush Otlamishga yuklatilganini ko'ramiz. Amir Temur Suriya sarhadlarini egallagach, bu yerlarga, ya'ni musulmon xalifalari qaror topgan mamlakat sarhadlariga kelganligini ma'naviy jihatdan isbotlash maqsadida yuqoridagi sabab bilan cheklanmasdan yana qator tadbirlarni amalga oshiradi. 1401 yilda sharqning o'sha davrdagi eng yirik va gavjum savdo markaelaridan biri - Damashq shahrining Amir Temur qo'shinlari tomonidan zabt etilishining shohidi bo'lgan italiyalik tojir Beltramus de Mingnanelli o'z esdaliklarida ana shunday ma'naviy-diplomatik tadbirlardan biri haqida quyidagicha hikoya qiladi: "Bir kun Temur Misrning Suriyada asir tushgan mamluk shahzodalari va sulton noiblarini o'z huzuriga olib kelishni buyurdi. U ularga sulton huzurida bajargan ishlari haqida qator savollar berdi. Ularning javoblarini eshitgach, boshini sarak-sarak qilib shunday dedi: "O'z-o'zidan ravshanki, sizlar hech narsaga yaroqsiz kishilar ekansiz, sultoningiz esa nodon ekan. Agar u nodon bo'lmaganda, sizlardek odamlarni shunday yuksak lavozimlarga tayinlarmidi". Shundan so'ng u Damashqda Misr sultoni noibi lavozimida bo'lgan Sayfuddin Sudundan' boshlab, qolgan asirlarni ham birma-bir so'roq qildi. Ammo ularning birontasida ham e'tiborga loyiq aqya-zakovat ko'rmadi. Shunda u: "Sizlar faqat cho'chqa boqishga yaraysizlar, xolos.

Hammangiz o'z insoniy qiyofangizni yo'qotgansiz", - dedi va buyruqberdi: "Bug'doy, makka va otlarga xashak olib kelinglar. Bular orqalab olib ketsin, chunki boshqa ishga yaramaydilar". Bu bilan Amir Temur u yerdagi aholiga ular tepasida turgan a'yonlarning yurtni boshqaruv ishiga yaroqsiz kishilar ekanligini, bunday zotlar zulmidan musulmonlarni ozod etish esa savobiy tadbirlardan sanalishini eslatib qo'yadi. Taniqli tarixchi olim Edvard Gibbonning ta'kidlashicha, Amir Temur xuddi shu vaqtda Halab saroyida asir tushganlar orasidan huquq olimlarini yig'ib, ular bilan suhbat qurgan va bu suhbatda islom bayrog'ini bezavol saqlash uning asosiy maqsadi ekanligini qat'iy ta'kidlagan. Ayni vaqtda, u bu joylarda mavjud bo'lgan asl islomdan chekinish hollariga ishora qilib «Moaviya istilochi edi. Yazid zolim, qonxo'r edi. Faqat Ali hazratlari payg'am-barimizning qonuniy izdoshlari bo'lganlar»¹, deydi. Sohibqiron atrofdagilarga hatto xalifa bo'lgan mamlakatda ham haq yo'lidan to'ngan Muoviya va Yazid tarafdorlari borligini, bu mamlakatni islom diniga rahna soluvchi buzg'unchilardan tozalash Ollohga xush kelaligan savob ishlardan ekanligi va bu vazifa

uning zimmasiga yuklanganini tushuntirishga harakat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, uning boshqa mamlakatlarga amalga oshirilgan yurishlaridagi kabi, qo'shinlari bilan Halabga kelganligini ma'naviy jihatdan oqlashga qaratilgan targ'ibiy tadbirlardan biri bo'lgandi. "Qaysi bir viloyat xalqining e'tiqodi, - deb yozilgan bu haqda "Temur tuzuklarida", - Hazrati Sayyid al- Mursapin, unga Ollohning marhamatlari bo'lsin, xonadoni aqidalaridan farqlanib o'egargan bo'lsa, podshohlar o'sha viloyatni bosib olishlari va u yer aholisini buzuq e'tiqodlaridan qaytarishlari lozim. Bunga misol, men Shom viloyatiga kirib, buzuq e'tiqodli kishilarni jazoladim". Amir Temur "Tuzuklari"da " Qaysi ishni chora-tadbir bilan bitirishning iloji bo'lsa, unda qilich ishlatmadim" degan ibora bitilgan. Bu narsa uning diplomatiyasida asosiy o'rin tutganligini ko'ramiz. Bu diplomatik yo'l Turonzaminni bir yaxlit davlat sifatida birlashtirishda katta ijobiy natijalar berdi.

Aks holda ko'plab qon to'kilgan, mo'g'ullarning 150 Yil davom etgan zulmidan keyin endi qad rostlab kelayotgan o'nlab shahar-qishloqlar va sug'orish inshootlari qaytadan vayron qilingan bo'lur edi. Bu esa, o'z navbatida, mo'g'ul istibdodiga qarshi kurashdagi yakdilikka rahna solgan, mustaqillik tarafdori sifatida siyosiy maydonga chiqqan kuchlarning ijtimoiy va iqqisodiy tayanchini ojizlantirib, pirovard natijada bu kuchlarning maqsadga erishuv muddatini cho'zib yuborgan bo'lur edi. Diplomatik yo'l bilan o'z ta'sir doirasini kengaytirish usulini Amir Temur o'z faoliyatining ikkinchi bosqichi, ya'ni jahongirlik davrida ham keng qo'llagan. U, ayniqsa, kichik hukmdorlarga jangu jadalga kirishmaslikni, yuqori hokimiyat sifatida uni tan olgan holda o'z yurtida avvalgidek hukmronlik qilaverishni tavsiya etgan. Manbalardan ma'lumki, ko'p hollarda bu siyosat muvaffaqiyat qozongan. Albatta, bunday hukmdorlarning Amir Temur takliflarini qabul qilishi zamirida Turondagidek birlashish zarurati emas, balki noilojlik asosiy omil bo'lgan. Shu bilan ular, cheklangan bo'lsa-da, o'z hukmronliklarini saqlab qolganlar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Amir Temurning diplomatiyasining asosiy xususiyati Sharq madaniyati uyg'unlashganidir. Undagi har bir harakat millatning an'ana, manfaat va qadriyatlariga binoan amalga oshirilgan. Hozirgi Sharq mamlakatlarida amalga oshirilayotgan diplomatik munosabatlarning Amir Temur diplomatiyasi bilan o'xshashligini bilish mumkin. Elchiga ko'rsatilayotgan hurmatdan tortib, to xorijiy mamlakatlarning oddiy vakillariga ko'rsatiladigan ehtirom Sharq diplomatiyasi, ayniqsa, Amir Temur diplomatiyasining asosini tashkil etadi. Bu kabi xususiyatlar O'zbekistonning hozirda olib borayotgan, tinchlik va o'zaro hamkorlikni ilgari suruvchi, xavfsizlik va totuvlik kabi qadriyatlar bilan sug'orilgan hamda boshqa davlatlarning qarorlarini hurmat qilish, nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish kabi g'oyalarni o'zida mujassamlashtirgan diplomatik aloqalarining asosiy mezonlaridir. Buyuk ajdodlarimizning eng muhim fazilatlaridan biri shuki u zot bundan olti asr avval davlatlararo manfaatli hamkorlikni rivojlantirish, uzoq va yaqin xalqlar o'rtasida do'stlik hamjihatlik rishtalarini mustahkamlash o'z saltanati yorqin istiqbolini ta'minlashning muhim omili ekanini teran anglagan. Shu bois, Yevropa va Osiyoni bog'lashga xizmat qilgan ulkan ishlarni amalga oshirgan. Bir tomondan-Xitoy,

Hindiston, ikkinchi tomondan- Fransiya, Ispaniya, Angliya va boshqa davlatlar bilan aloqa o`rnatgan va shu munosabatlarni mustahkamlashga intilgan

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Temur tuzuklari
2. Shomiy. Zafarnoma,
3. "O'zbekiston adabiyoti va sanati ", 1993 yil 28 may.
4. Mo'minov Ibrahim. Lmir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli.T , Fan, 1993.
5. Abdurazzoq Samarqandiyning Xindiston safarnamasi. Kirish, tarekima va shahlar mushlifi A O'rinboyev. Tosh., Fan, 1960.
6. Bo'riyev O. G'iyosiddin Naqqashning Xshpoy safarnamasi. Tosh., Fan, 1991.
7. Keren L., Saidov A. Amir Temur va Franirya Tosh., "Adalat ", 1996
8. O'zbek diplomatiyasi tarixidan. Tarixiy ocherklar va lavhalar. – T., 2003.